

Pawlata, Lech

Badania archeologiczne podczas rewitalizacji parku plebańskiego w Korycinie, woj. podlaskie

"Biuletyn Konserwatorski Województwa
Podlaskiego", 21, 2015, s. 27-39

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LECH PAWLATA
Białystok

Badania archeologiczne podczas rewitalizacji parku plebańskiego w Korycinie, woj. podlaskie

W 2013 roku przeprowadzono badania archeologiczne w Korycinie, w pow. sokólskim. Miały one związek z realizacją planu zagospodarowania parku plebańskiego, wpisanego do Rejestru Zabytków¹. W skład zespołu objętego ochroną wchodzi: kościół, dzwonnica, kamienne ogrodzenie, cmentarz przykościelny oraz park plebański.

Historia Korycina sięga XVI wieku. Wówczas, na skraju Puszczy Kuźnickiej, powstała osada Kumiała-Dąbrówka. Około 1571 roku zbudowano w Korycinie pierwszy kościół. Według miejscowych podań na wzgórzu wcześniej funkcjonowało przedchrześcijańskie miejsce kultu. Wskazywać może na to pierwsza nazwa miejscowości oraz ślady przedchrześcijańskiego osadnictwa². Powstanie pierwszego kościoła łączy się z powstaniem osady misyjnej, mającej za zadanie szerzenie wiary chrześcijańskiej wśród osadników kolonizujących obszary puszczańskie. Przed 1633 r. nastąpiła zmiana nazwy miejscowości na Korycin. Istnieją różne interpretacje pochodzenia nazwy miejscowości. Wywodzi się ją od kory, którą kryto budynki. Według legendy nazwa miejscowości miała być związana ze znalezieniem cudownego obrazu Najświętszej Marii Panny przy korycie, które oznaczało zapewne obstawę źródła wody, zlokalizowanego nieopodal stawu w obrębie parku plebańskiego. Źródło to dziś uznawane jest za święte, a być może było czczone jeszcze od czasów pogańskich. Korycin, Koryciny i Koryciany to pierwotna nazwa ludzi zamieszkujących rejon koryta rzeki. Może być również nazwą topograficzną, określającą osadę położoną nad rzeką³.

Przed rokiem 1634 miała miejsce pierwsza lokacja Korycina, a w roku 1671 król Michał Korybut Wiśniowiecki nadał mu prawa miejskie chełmińskie. Miasto uzyskało wtedy regularny plan organizacji, a jego układ przestrzenny zachował się do dzisiaj. Było ono włością królewską należącą do klucza kumielskiego w Ekonomii Grodzieńskiej. Burzliwa historia Rzeczypospolitej w czasach potopu szwedzkiego odcisnęła ślad również tutaj. Nad rzeką Kumiałą rozegrała się wówczas wielka bitwa opisana na kartach *Potopu* przez Henryka Sienkiewicza. Według miejscowej tradycji wśród wojsk polskich było wielu żołnierzy zaciężnych z innych krajów. Grupa rannych uczestników bitwy, pochodzących prawdopodobnie ze Szwajcarii, została rozlokowana na kurację w pobliskim folwarku Kumiała. Niektórzy pozo-

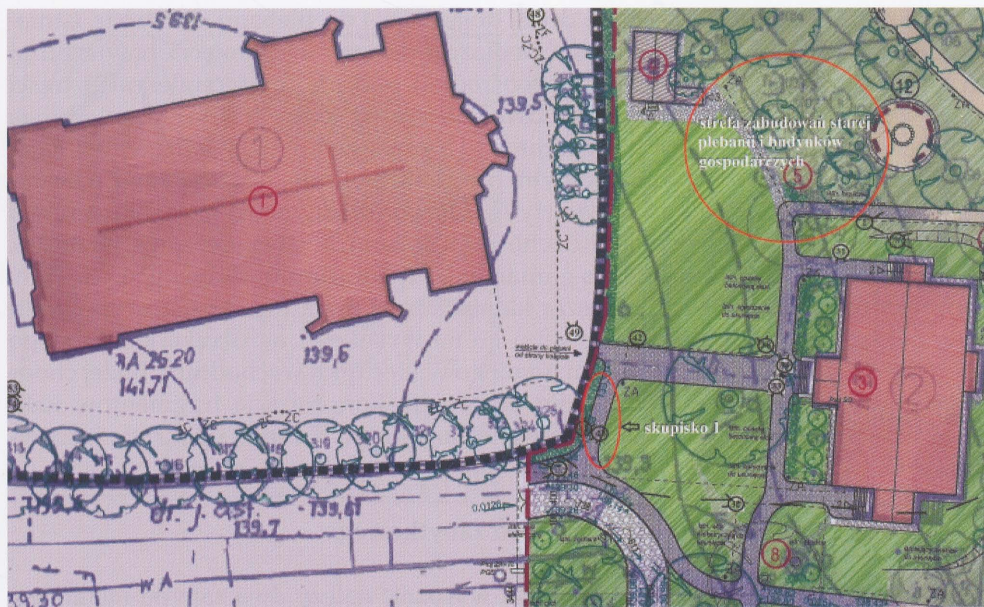

1. Okolice Korycina na mapie Karola de Perthées z 1795 roku.
 Environs of Korycin on a map by Karol de Perthées from 1795.

stali tu już na zawsze, przekazując też tajemnicę sposobu produkcji żółtego sera korycińskiego.

Strefa objęta badaniami archeologicznymi znajduje się na wschodnim skraju miejscowości. Po tej stronie historycznego traktu wzniesiony został kompleks sakralny z kościołem, parkiem plebańskim i zabudowaniami plebanii. Kościół pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego ufundował w 1571 r. król Zygmunt August. W 1601 r. nową świątynię, również drewnianą, ale znacznie większą, zbudował własnym kosztem kanclerz litewski Hieronim Wołłowicz. W tym też roku król Zygmunt III Waza erygował parafię korycińską i nadał świątyni tytuł Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego, a miejscowy proboszcz postawił przy kościele szpital. Teren objęty badaniami archeologicznymi od końca XVI wieku funkcjonował jako parkowo-sakralny wraz z cmentarzem przykościelnym oraz zabudowaniami mieszkalnymi i gospodarczymi plebanii. Na przestrzeni kilkusetletniego funkcjonowania kościoła, w 1851 roku zanotowano, że... *kościół koryciński ponieważ od pierwszej fundacji żadnej nie ulegał zmianie, przeto nie ma żadnych historycznych ważnych wspomnień... żadnych sprzętów godnych uwagi nie posiada, oprócz zwykajnych, srebrnych naczyń ołtarzowych...* W pierwszych latach istnienia parafii ciała zmarłych grzebano na cmentarzu przy kościele. Jednak już w 1834 r. „Inwentarz” podaje, że *na cmentarzu przy kościele już od dawnych lat parafianie się nie chowają...* Obecny, neogotycki kościół został zbudowany w latach 1899-1905⁴.

Od północy i południa kościół otaczały place targowe, zlokalizowane na miejscu zwanym od sąsiadującego cmentarza *Poświętne*. Bezpośrednio po południowo-zachodniej stronie terenu objętego badaniami znajduje się miejsce najstarszego przedlokacyjnego rynku korycińskiego. Tu też odbywały się jarmarki i targi niedzielne. W strefie tej stało również 9 domów zbudowanych przez korycińskiego

2. Korycin, pow. sokólski. Miejsce usytuowania znalezisk w strefie zabytkowej. Fragment planu rewitalizacji parku plebańskiego autorstwa „Zeta Atelier”, Z. Zabągło w Białymstoku.
Korycin, county of Sokółów Podlaski. Site of findings in the historical zone. Fragment of a plan of the revitalisation of the Rectory Park by “Atelier Zetta”, Z. Zabągło in Białystok.

proboszcza w latach 1731-1746. W domach tych mieszkali ogrodnicy zobowiązani do różnych powinności względem parafii, a zwłaszcza utrzymywania w należytej kondycji parku plebańskiego. W trakcie pożaru miasta w 1792 r. ocalała jurydyka plebańska, na której, oprócz kościoła i plebanii, stało wówczas 7 domów jurydycznych i karczma proboszczowska⁵. Pozostałości zniszczonych kamiennych fundamentów tych budynków odkryto w 2011 r. podczas budowy parkingu, przy drodze dojazdowej do plebanii⁶.

Park plebański porośnięty jest starymi drzewami, tworzącymi czytelną układ alejek procesyjnych. W kilku miejscach znajdują się przy nich szczątkowo zachowane relikty kamiennych fundamentów kapliczek stacji drogi krzyżowej, złożonych z głazów eratycznych, ustawionych w prostokąt⁷. Prace rewitalizacyjne obejmowały regulację nawierzchni alejek, instalację oświetlenia oraz budowę pomostu nad świętym źródłem, altanek i utwardzonego dojazdu do budynku plebanii. W wyniku prowadzonych obserwacji zebrano nieliczny materiał ceramiczny znaleziony w miejscu dawnego placu targowego położonego po północnej stronie cmentarza przykościelnego. Na obrzeżu nieistniejącego XVII-wiecznego cmentarza, poza murem ogrodzenia kościelnego, zlokalizowano pozostałości trzech kamiennych grobowców w formie prostokątów o wymiarach około 100-150x200 cm. Zbudowane zostały z kamienia naturalnego i łupanego, niewiązanego zaprawą wapienną. Głazy, osiągające średnicę 50 cm, licowane były płaskimi powierzchniami do wnętrza krypt grobowych i uszczelniane mniejszymi kamieniami brukowymi.

Najciekawszych odkryć dokonano w strefie pomiędzy plebanią na wschodzie a ogrodzeniem kościelnym na zachodzie. Prowadzono tu prace przy zdej-

mowaniu nawierzchni i budowie drogi dojazdowej do plebanii. W strefie istniejącego, częściowo wyasfaltowanego podjazdu dokonano usunięcia nawierzchni w celu przygotowania trawnika. Bezpośrednio pod nią, w przemieszanej treści warstwy kulturowej, natrafiono na dwa miejsca, w których koncentrowały się fragmenty kaflí miskowych o kwadratowych otworach, relikty kaflí wypełniających z prostokątnymi płytami licowymi oraz kaflí pokrytych szkliwem. Znalezione tu boratynkę z 1665 (?) roku (zatarty Av i Rv) oraz fragment ołowianej oprawki witraża, drobne okruchy cegieł i dachówek. W trakcie zabezpieczania znalezisk wyróżniono pozostałości klepiska glinianego, zawierającego drobny gruz ceglany i fragmenty kaflí miskowych. Obszar klepiska miał kształt nieregularnego owalu o średnicy 120x150 cm. Zlokalizowano go na wysokości narożnika kamiennego ogrodzenia, w odległości około 3 m od niego w kierunku wschodnim. Bliżej chodnika łączącego plebanie z kościołem odsłonięto koncentrację fragmentów kaflí wypełniających środkowych z reliefową ornamentyką roślinną i pokrytych barwnym szkliwem.

Opis materiału zabytkowego

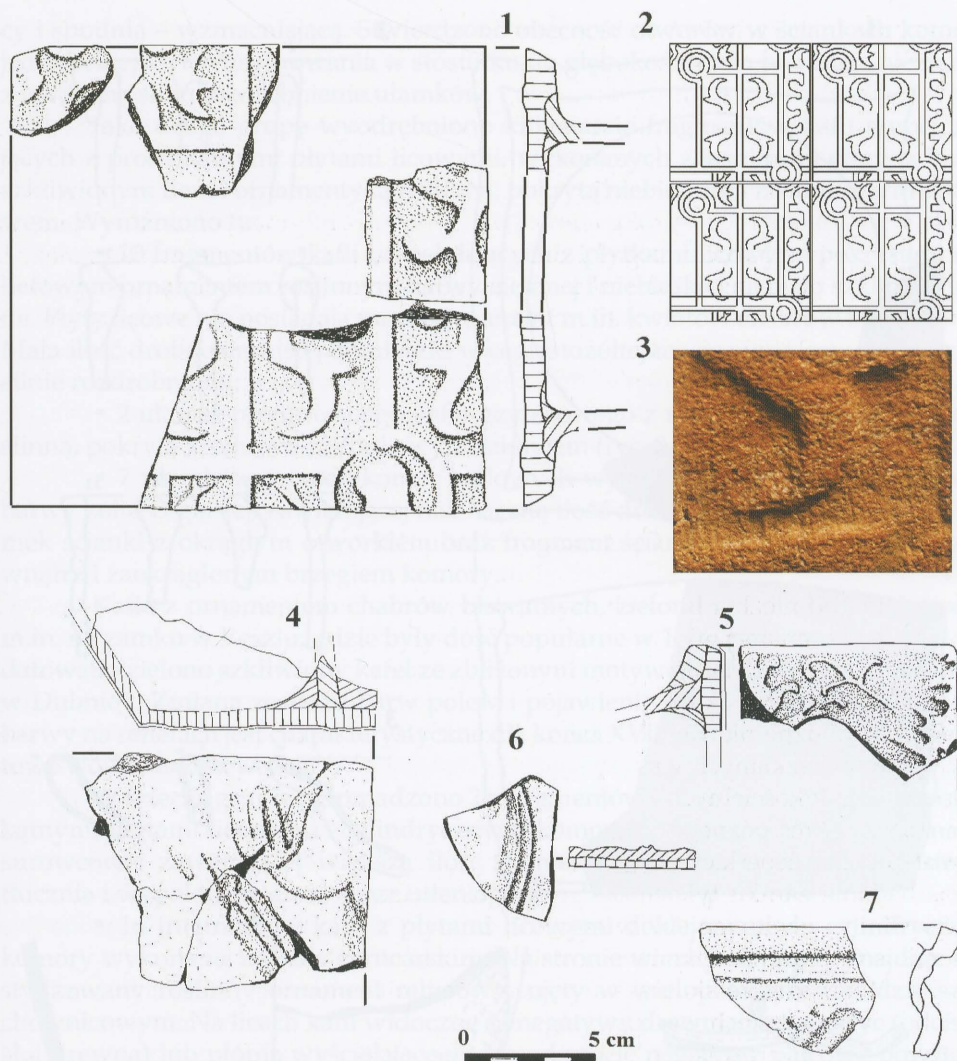
Wśród niezbyt licznych znalezisk wyróżnić należy dwa zabytki metalowe. Oprócz wspomnianej miedzianej boratynki znaleziono fragment ołowianej oprawki szyby witrażowej. Ma ona kształt dwuteownika, o wymiarach 7x6x7 mm. 3 mm szerokość wpustów określa grubość stosowanego szkła. Przez środek z obu stron biegnie wzdłużne niewielkie żeberko będące pozostałością po odlewie. Ołowiane dwuteowniki szklanych witraży są dość częstymi znaleziskami na terenach klasztornych i przykościelnych. Znalezione je m.in. w Lubiniu (pow. kościański) i datowano na okres późnego średniowiecza i czasy nowożytne. Wśród nich wystąpił dwuteownik z żeberkiem środkowym⁸, analogiczny do znaleziska z Korycina. Podczas badania zamku tykocińskiego niewielką ilość ołowianych ramek wydobyto głównie z nawarstwień datowanych od 2. poł. XVII do 2. poł. XVIII w. Miały one szerokość 7-10 mm i wykonane zostały z blaszki ołowianej⁹.

Wydobyte ze skupiska fragmenty ceramiki piecowej podzielono na kilka grup stylistyczno-technologicznych. Pierwszą grupę tworzy 9 fragmentów kaflí wypełniających prostokątnych, z ornamentyką reliefową pokrytą zielonym szkliwem na powierzchni licowej. Wyodrębniono tu:

- fragment kafla narożnego lewego z prostokątnym, czołowym licem oraz usytuowanym pod kątem rozwartym (około 135°) gładkim (?) bokiem. Powierzchnia licowa pokryta nieczytelnym ornamentem reliefowym kwiatów i liści lilii. Szerokość płytki licowej 9 cm, wysokość uchwycona 9 cm (oryginalnie około 18 cm), grubość 5-6 mm. Uchwycona szerokość płytki licowej bocznej – 4,5 cm. Domieszka drobnoziarnista w glinie. Przełam pod warstwą szkliwa zredukowany (ryc. 3-4);

- 2 fragmenty narożnika i krawędzi płaskiego kafla wypełniającego z licem pokrytym reliefową, głęboką ornamentyką roślinną bez wyodrębnionej ramki, tworzącym prawdopodobnie motywy kontynuacyjne. Domieszka drobnoziarnista w glinie (ryc. 3: 5);

- fragment płytki licowej z ornamentem kartuszowym (?) i reliefowo wyodrębnionym nieczytelnym rysunkiem. Płytką licową została nałożona na dno kafla

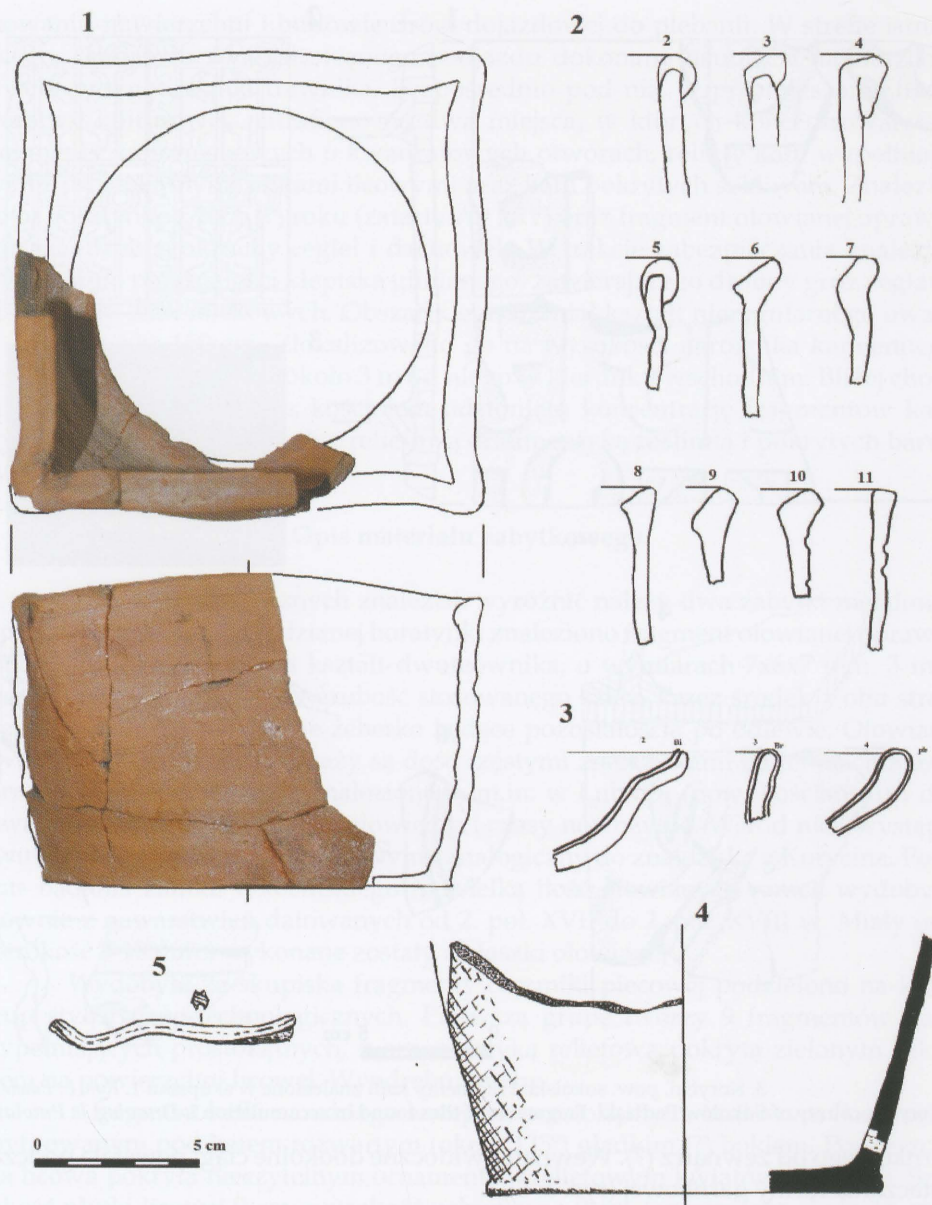

3. Korycin, pow. sokólski. Fragmenty kafli znalezione w skupisku 1. Rys. L. Pawlata.
Korycin, county of Sokółów Podlaski. Fragments of tiles found in accumulation 1. Drawing: L. Pawlata.

garnkowego od zewnątrz (?). Wewnątrz widoczne dookólne ciągi powstałe podczas obtaczania formy garnkowej (ryc. 3: 6);

- 5 fragmentów płytek licowych i narożnika kafli wypełniających środkowych z płytką, nieczytelną reliefową ornamentyką, w tym 1 fragment z wyodrębnionym wałeczkowatym rantem.

Stylistyka zdobienia ornamentyką roślinną kafli płytowych wypełniających jest bardzo zbliżona do znalezisk z Reszla, również pozbawionych ramek. Kafle zielono szkliwione z ornamentyką roślinną datowano na XVI-XVII w.¹⁰ Wśród formowanych tam w matrycach wyodrębniono okazy o długości boku 18-20 cm. Ścianki boczne kołnierzy przyklejano do płytki i wzmacniano dodatkowo wygniatanymi wałeczkami gliny. W Korycinie taki zabieg zastosowano od strony zewnętrznej

4. Korycin, pow. sokólski. Zabytki znalezione w skupisku 1: kafle (1-2), ceramika naczyniowa (3-4), oprawka ołowiana (5). *Rys. L. Pawlata. Korycin, county of Sokółów Podlaski. Historical monuments found in accumulation 1: tiles (1-2), vessel pottery (3-4), pewter frame (5). Drawing: L. Pawlata.*

i wewnętrznej. Podobnie jak w Reszlu, formowano krawędzie komór poprzez wywinięcie na zewnątrz¹¹. Dodatkowo zaobserwowano wzmocnianie krawędzi poprzez pogrubienie jej nakładaną taśmą zawijaną na ścianki z obu stron (ryc. 4: 2 – nr 2-5). Grubość płytek wynosi od 8 do 10 mm, przy czym zarejestrowano w trzech przypadkach rozwarstwienie płytki licowej na część wierzchnią, formowaną w matry-

cy i spodnią – wzmacniającą. Stwierdzono obecność otworów w ściankach komór, jednak miejsca ich usytuowania w stosunku do głębokości kafla pozostają nieznane z uwagi na silne rozdrobnienie ułamków.

Jako drugą grupę wyodrębniono kilkanaście fragmentów kafla wypełniających z prostokątnymi płytami licowymi, wykonanych z jaśniejszej gliny, z biało szkliwionym tłem i ornamentyką roślinną, pokrytą niebieskim i zielonkawym szkliwem. Wyróżniono tu:

- 10 fragmentów kafla wypełniających z płytkami licowymi pokrytymi reliefowym ornamentem roślinnym barwy zielonej i niebieskiej na biało szkliwionym tle. Płyty licowe nie posiadają rantu. Ornament m.in. kwiatów chabrów bławatków. Mała ilość drobnoziarnistej domieszki w ceglatożółtej masie surowcowej. Materiał silnie rozdrobniony;

- 2 ułamki profilowanego kafla gzymsowego z reliefową ornamentyką roślinną, pokrytą kremowo-zielonkawym szkliwem (ryc. 3: 7);

- 7 ułamków ścianek komór kaflowych wykonanych z masy surowcowej barwy żółto-ceglastej, zawierającej nieznaczłą ilość drobnej domieszki, w tym: ułamek ścianki z okrągłym otworkiem oraz fragment ścianki z pogrubionym od zewnątrz i zaokrąglonym brzegiem komory.

Kafle z ornamentem chabrów bławatnych, zielono szkliwione, znaleziono m.in. na zamku w Reszlu, gdzie były dość popularne w 1. poł. XVII w.¹² Na XVII w. datowano zielono szkliwiony kafel ze zbliżonym motywem kwiatowym znaleziony w Dubnie¹³. Zmiana zestawu barw pól i pojawienie się białego tła i granatowej barwy na reliefach jest charakterystyczne dla końca XVII w. Również motywy kwiatowe wówczas przeważają¹⁴.

W trzeciej grupie zgromadzono 26 fragmentów kafla biskwitowych z prostokątnymi płytami licowymi i cylindrycznymi komorami. Wykonane zostały z masy surowcowej zawierającej większą ilość domieszki drobno- i średnioziarnistego tłuczni i wypalone w atmosferze utleniającej:

- 16 fragmentów kafla z płytami licowymi doklejonymi do cylindrycznej komory wykonanej na kole garncarskim. Na stronie wierzchniej płyty znajduje się stylizowany roślinny ornament reliefowy, ujęty w wielopolowym układzie szachownicowym. Na licach kafla widoczne są negatywy drewnianych matryc (odciski słoï drewna) lub płótna wyściełającego. Na odwrocie negatywy palcowe powstałe w procesie doklejania komór i formowania kafla. W masie glinianej znajduje się duża ilość domieszki drobno- i średnioziarnistego piasku i tłuczni. Przełam trójbarwny, zredukowany jest wewnątrz w miejscach grubszych ścianek (ryc. 3: 1-3);

- 2 fragmenty płyt licowych kafla nieornamentowanych, od zewnątrz powierzchnia wyrównana – odcisnięta na gładkiej matrycy, wewnątrz ślady wygniatań palcami w procesie łączenia ścianek komory z płytą;

- 8 fragmentów ścianek komór kaflowych, średniościennych (grubość 0,6-0,7 cm), wykonanych na kole garncarskim, w tym 2 fragmenty brzegowe o krawędziach pogrubionych poprzez odgięcie ich na zewnątrz i zagładzenie (ryc. 4: 2 nr 3 i 4).

Do grupy tej nawiązuje pod względem składu masy surowcowej 5 fragmentów den kafla, garnkowych lub miskowych, wykonanych na kole garncarskim, w tym 4 grubościennie z dużą ilością domieszki.

Masa garncarska, zawierająca znaczną ilość wyselekcjonowanej domieszki drobno- i średnioziarnistej, została dobrze wymieszana. Wszystkie kafle wykonano z glin żelazistych. Rezultatem wypału w atmosferze utleniającej jest jednolity kolor ceglasty. Szare zabarwienie przełamu występuje jedynie w miejscach silnego okopcenia kafli, obejmującego partie powierzchni zewnętrznej. Nie zaobserwowano śladów otworów w ściankach komór kaflowych, co może być wynikiem silnego rozdrobienia ułamków. Komory zostały wykonane na kole garncarskim metodą taśmowo-ślizgową i doklejone do płyty licowej bez zmiany cylindrycznej formy na prostokątną. Otwory komór kafli z Korycina pozostały okrągłe po doklejeniu matrycy. Wypalone zostały w warunkach utleniających na ciemny kolor ceglasto-czerwony. Sposób mocowania do płytki licowej polegał na rozchyleniu krawędzi kołnierza na zewnątrz i zamocowaniu tulipanowatego brzegu na płycie. Od środka wzmacniano dodatkową listwą, zagładzając miejsca styku. Komory były najpewniej otwarte – od wytoczonej formy garnkowej odcinano dna. Nie uchwycono głębokości oraz jednoznacznie nie przypisano tym kaflom fragmentów brzegowych. Dzięki powtarzalności wątków zdobniczych możliwe było odtworzenie wymiarów kafli. Płyty licowe miały kształt zbliżony do kwadratu o boku dł. ok. 18 cm. Kafle o zbliżonych wymiarach, wyodrębnione z materiału ceramicznego z zamku w Mielniku, zaliczone zostały do II okresu rozwoju garncarstwa piecowego według Marii Dąbrowskiej¹⁵. Wytwory o komorach toczonych na kole garncarskim i łączonych z płaską matrycą znane są z Tykocina, gdzie datowane zostały na 1. poł. XVI w. Wśród tykocińskich znalezisk kafle z reliefowymi przedstawieniami zwierząt i ptaków na kwadratowych licach mają otwarte wnętrza kształtu owalnego lub zamknięte lico- wymi płytami ażurowymi, uformowanymi w prostokąt dopasowany do kształtu płyty licowej. Kafle takie datowano od XV do poł. XVII w.¹⁶

Cechą wyróżniającą jest tu stosunkowo głęboki, stylizowany ornament geometryczno-roślinny ujęty w prostokątne pola. Brak ramki oraz przechodzące na pola sąsiednich kafli pojedyncze wstęgi pionowe i poziome wskazują, że mamy tu do czynienia z ornamentem kontynuacyjnym. Na licu zewnętrznym, którego płyta dolepiąca została do wytoczonego na kole cylindrycznego kołnierza, znajdują się słabo czytelne odciski wskazujące na sposób odcisnięcia matrycy na przykrytej płótnem taflą półsurowca. Szorstkość powierzchni kafla, wynikająca z zawartości domieszki w glinie, nie pozwala na odtworzenie splotu materiałowego. Przeniesienia wzoru dokonywano prawdopodobnie w drewnianej matrycy. Po ubiciu przygotowanego surowca wytwórca dokładnie docisnął całość poprzez tkaninę do matrycy, dzięki czemu relief odwzorowany został szczegółowo. Następnie matryca została połączona z cylindryczną komorą wytoczoną na kole. Taka technika garncarska znana jest z miejscowości Łekno we wschodniej Wielkopolsce. W przypadku kafli z Korycina zastosowanie podkładki płóciennej miało za zadanie lepsze rozprowadzenie masy w formie, uzyskanie nieuszkodzonego negatywu wzoru oraz bezpieczne oddzielenie matrycy od płyty licowej¹⁷.

Motywy dekoracyjne na kaflach płytowych wpisują się w wydzielony nurt stylistyczny zdobnictwa III okresu (lata 60. XVI-pocz. XVII w.)¹⁸. Ornament kontynuacyjny jest kompozycją typową dla kaflarstwa z końca XVI w. Również dla tego okresu jest charakterystyczny, uważany za starszy, motyw pojedynczej spłaszczonej wstęgi przechodzącej na pola sąsiednich kafli, któremu towarzyszy mniej lub

bardziej stylizowany ornament roślinny. Stopień zaawansowanej stylizacji wątku zdobniczego wskazuje na relatywnie późniejszą chronologię tych kaflí¹⁹. Brak szklíwa na powierzchniach nie jest niczym osobliwym. W materiałach z badań dworów magnackich przeważają ułamki nieszkliwionej ceramiki piecowej, np. w Dubnie, w pow. bielskim²⁰. Ślady tkanin, które ułatwiały odciskanie płyt licowych kaflí w formach i ich wyjmowanie, zidentyfikowano w materiale ceramicznym z Dubna²¹ (pow. bielski), Mielnika²² (pow. siemiatycki) i Tykocina²³ (pow. białostocki). Znajdują się one jednak na wewnętrznych stronach płytek.

Fragmenty kaflí z podobnymi wątkami ornamentyki znaleziono podczas badań sondażowych przeprowadzonych w 2000 r. w sąsiedniej miejscowości Szaciłówka (ryc. 1), na stanowisku 9 i 11²⁴. Wieś Szaciłówka jest historyczną miejscowością wymienianą w źródłach XVIII-wiecznych²⁵, jednak jej początki sięgają średnio-wiecza. Zbliżona stylistycznie ornamentyka znajduje się na kaflach pochodzących z rumowiska pieca w Będziemyślu, w pow. ropczycko-sędziszowskim, datowanego na połowę XVI w. Prostokątne pola poprzedzielane pasami wypełnione są roślinnym ornamentem, znajdującym kontynuację powtarzalnych wątków na sąsiednich płytach kaflowych²⁶. Kafel z licem podzielonym na ukośną szachownicę pochodzi z pałacu w Bieżuniu (pow. żuromiński) z 1. poł. XVII w. W każdym polu znajduje się powtarzalny symbol krzyżowaty²⁷. Ornamentyka na kaflach z Korycina jest bardziej rozwinięta i uschematyzowana. Datowanie, oparte o źródła historyczne, wiązać należy najwcześniej z fundacją pierwszego kościoła w 1571 r., lub po 1601 r., kiedy wzniesiono nową świątynię i ustanowiono parafię korycińską.

Do ostatniej grupy zaliczono 67 fragmentów kaflí miskowych, wykonanych z glin żelazistych z zawartością znacznej ilości domieszki drobnziarnistej. Wyróżniono tu:

- 17 fragmentów przydennych partii kaflí miskowych, wykonanych na kole garncarskim, o ściankach z wałeczkowatymi sfałdowaniami powstałymi podczas formowania. Dna płaskie o ściankach ostro wyodrębnionych, niekiedy z ostrokrawędziową listwą zewnętrzną przy dnie. Dna ze śladami odcinania sznurkiem, lub gładkie, mają średnice około 12 cm. Partie ścianek pochodzą z kaflí z otworami uformowanymi prostokątnie. Zrekonstruowane wymiary to: wysokość 9 cm, średnica dna 12 cm i otwór o wymiarach około 14x14 cm (ryc. 4: 1). Brzeg jest pogrubiony do wnętrza i zaokrąglony. Kilka ułamków nosi ślady pobiałej wapiennej wewnątrz (3) lub na zewnątrz (1);

- 23 fragmenty brzegowe kabli miskowych wypalonych w atmosferze utleniającej. Barwa ceglasta, niektóre ze śladami pobiałki. Grubość ścianek 4-6 mm. Brzegi pogrubiane, zaokrąglone lub ukośnie wyprofilowane, nieścianane (ryc. 4: 2 nr 5 do 11);

- 27 niecharakterystycznych ułamków ścianek.

Wszystkie fragmenty tej grupy zaliczono do typu I – A kaflí miskowych z otworami kwadratowymi i kącie wychylenia ścianek nieprzekraczającym 10%. Brzegi komór kaflowych są proste, nieznacznie pogrubione do wnętrza lub na zewnątrz²⁸. Nawiązują do znalezisk z placu Czarnieckiego w Tykocinie, zaliczonych do odmiany A, drugiej grupy pierwszego typu, występując w piecu datowanym na 1. poł. XVI w.²⁹ Kafle miskowe z kwadratowymi otworami z Knyszyna wydатовane zostały na wiek XVII³⁰. Znalezione w Reszlu posiadają dodatkowo wyodrębnioną,

wewnętrzną kryzę na pogrubionym brzegu. Piece z takimi kaflami datowano tu na XV i 1. poł. XVI w. Wśród nich występowały o kwadratowych otworach mających długość boku 14,5 i 15 cm. Kafle ze ściankami o wysokości do 9,5 cm zaliczono do krótszych³¹. Egzemplarze z Korycina nie mają jednak pierścieniowato wyodrębnionego przejścia z okrągłej komory w czworoboczny otwór. Kafle miskowe z III okresu rozwoju kaflarstwa³², znalezione przy ul. Św. Tomasza w Krakowie, miały czworoboczne otwory znacznie większe, o boku od 18 do ponad 20 cm. Brzegi również były stosunkowo jednolite: ukształtowane prosto, pogrubione i ścięte. Najbardziej zbliżone do kafla korycińskich są znaleziska z grupy drugiej (o ściankach prostych) oraz szóstej. Obok szklwionych występują biskwitowe i bez pobiałych³³. Najmniejsze kafle znajdowały się w najwyższym rzędzie pieca i miały wysokość 8,2 cm³⁴. Zawierały dużą ilość domieszki piasku i tłuczni różnoziarnistego, nawet grubości 6 mm, co różni je od składu surowcowego tej grupy znalezisk z Korycina. Silne rozdrobnienie omawianego materiału uniemożliwia dokonanie porównań wielkościowych. Na części den zachowały się ślady odcinania drutem kafla od tarczy koła. Wśród kafla miskowych z Krakowa przeważają te z pobiałą³⁵, podczas gdy w Korycinie wystąpiła ona na nielicznych ułamkach. Kafle pochodzą z naprawy pieców, gdyż mają na zewnętrznej powierzchni, czasem wewnętrznej, pozostałości przyczepionej zaprawy glinianej. Noszą ślady okopcenia na ściankach zewnętrznych i dnach. Szerokości spoiny nie udało się ustalić.

Listę znalezisk uzupełnia ceramika naczyniowa (ryc. 4: 3). Podczas badań zebrano kilkanaście ułamków naczyń głównie o wypale redukcyjnym z zawartością drobnoziarnistej domieszki piasku w masie surowcowej, w tym fragment dolnej części naczynia siwionego na powierzchni zewnętrznej (ryc. 4: 4). Ceramika cechuje się zaawansowaną techniką wytworzenia przez toczenie na kole szybkoobrotowym, charakterystyczną na Podlasiu dla okresu nowożytnego. Brak większej ilości fragmentów naczyń wynika z faktu pozostawiania strefy badań poza obszarem użytkowanym gospodarczo.

Analizowany zespół fragmentów kafla pochodzi prawdopodobnie z dwu pieców: starszego, wykonanego z kafla miskowych (grupa 4) i wypełniających płytowych z ornamentem kontynuacyjnym (grupa 3) oraz młodszego, reprezentowanego przez nieliczne ułamki szklwione (grupa 1 [?] i 2). Te ostatnie stanowią, sądząc po obecności rozwartokątnych fragmentów kafla węglowych, pozostałość pieca przyściennego. Pozyskane ułamki, znalezione na wysypisku, nie reprezentują wszystkich charakterystycznych partii pieca, a jedynie jego części. Uniemożliwia to odtworzenie jego wyglądu, cech konstrukcyjnych, formy i wielkości.

Brak znalezisk fragmentów pochodzących z kafla narożnikowych miskowych pozwala przyjąć, że piec wykonany z takich kafla miał kształt cylindryczny³⁶. Obecność kafla miskowych i płytowych w jednym skupisku wskazuje, że mogły one stanowić część pieca dwuczłonowego, przy czym jedna skrzynia (dolna) zestawiona była z kafla płytowych, druga, górna, wykonana z kafla miskowych miała kształt cylindrycznej nadstawy³⁷. Od XVI w. piec dwuskrzyniowy, o dolnej skrzyni na planie prostokąta i cylindrycznej nadstawie, stał się obowiązującym typem pieca³⁸. Palenisko, znajdujące się w dolnej części pieca, musiało mieć odpowiednią wysokość co najmniej 65 cm³⁹. Wysokość dolnej skrzyni pieca wykonanego z 4 rzędów kafla płytowych wyniosłaby około 72-75 cm. Wśród ułamków partii brzegowych komór ka-

flowych występuje stosunkowa jednolitość kąta otwarcia komory, sugerująca brak zwężenia stropu tej partii pieca i jednolitą średnicę cylindrycznej nadstawy. Brak możliwości rekonstrukcji większej ilości kaflí miskowych nie pozwala na określenie stopnia zróżnicowania wymiarów i ilości wieńców kaflí w nadstawie⁴⁰.

Płat glinianej polepy, zawierający fragmenty kaflí i ceramiki naczyniowej, nie był pozostałością pieca kaflowego. Brak w nim elementów metalowych służących do spinania kaflí płytowych. Stanowił zapewne rozmyte rumowisko glinianych odpadów piecowych lub podwalinę pieca gospodarczego wykonaną z gruzu ceramicznego i gliny. Znalezione tu ułamki kaflí pochodzą najpewniej z jednego pieca, który mógł zostać wzniesiony w końcu XVI w. – jeszcze za czasów pierwszej świątyni, lub w początku XVII w. Odkryte po sąsiedztwie ułamki kaflí szkliwionych stanowią pozostałość remontu młodszego pieca z 2. poł. XVII w.

Badania archeologiczne wykazały związek strefy inwestycji z przestrzenią zabytkową zespołu sakralnego: kościoła, cmentarza i parku. Brak większej ilości znalezisk wynika z małego zakresu oraz głębokości prac ziemnych. Skoncentrowały się one w przestrzeniach niezabudowanych, poza intensywnie użytkowanymi traktami komunikacyjnymi i w górnych nawarstwieniach uformowanych współcześnie. Doprowadziły jednak do odkrycia śladów dwu stanowisk archeologicznych, które zostały zewidencjonowane. Odkrycie pozostałości kilku kamiennych grobowców, zniszczonych wskutek użytkowania terenu pozbawionego ochrony konserwatorskiej (teren ten znajduje się poza obrębem ogroduzenia cmentarza przykościelnego), wskazuje jednoznacznie na potrzebę sprawowania opieki konserwatorskiej w strefach przyległych do obszarów chronionych. Poza obrębem takiej strefy natrafiono na ślady osadnictwa wczesnonowżytnego, towarzyszącego zespołowi sakralnemu. Również poza ogrodzeniem cmentarza odkryto relikty piecowiska świadczące o bogatym wystroju wnętrza najstarszej plebanii, której lokalizacja pozostaje dotychczas nieznaną.

PRZYPISY

- ¹ Inwestorem była Parafia Rzymskokatolicka pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego oraz Urząd Gminy Korycin. Wykonawcą prac inwestycyjnych zostało Przedsiębiorstwo Budownictwa Wodnego „Hydros” Tadeusz Kulesza, Adam Kulesza w Białymstoku. Badania archeologiczne w formie obserwacji i rejestracji zdarzeń archeologicznych podczas prac ziemnych inwestycji prowadził w dniach od 9 maja do 20 czerwca 2013 r. autor sprawozdania z ramienia Podlaskiej Pracowni Archeologicznej.
- ² A. Kamiński, *Pogranicze polsko-rusko-jaćwieskie między Biebrzą i Narwią*, „Rocznik Białostocki”, t. 4, 1963, s. 5-41. Badania ewidencyjne w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski na obszarze 31-86, na którym znajduje się teren zabytkowy, zostały przeprowadzone w 2000 roku przez Halinę Karwowską i Urszulę Stankiewicz z Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku. Osadnictwo okresu przedchrześcijańskiego okolicy potwierdziły również badania wykopaliskowe przeprowadzone na grodzisku w Trzciance, gm. Janów. Por. U. Stankiewicz, *Militaria z wczesnośredniowiecznego grodziska w Trzciance, pow. Sokółka*, „Podlaskie Zeszyty Archeologiczne”, t. 5, 2009, s. 108 n.
- ³ P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, 11 (2005), s. 41 n.
- ⁴ A. Kułak, G. Ryżewski, W. F. Wilczewski, *Kroniki kościołów parafialnych dekanatu sokólskiego z lat 1849-1851*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, 14 (2008), s. 100 n. – *Kronika kościoła parafialnego w Korycinie, sporządzona przez ks. Józefa Wąsowicza, 1851 r.*, b.d.d. Oryginał w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów, sygn.: F4-A2716.
- ⁵ P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, s. 43 n.

- ⁶ L. Pawlata, *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w formie nadzoru na inwestycji „Budowa parkingu i zagospodarowanie terenu przy ul. Białostockiej 23 w miejscowości Korycin, woj. podlaskie”*, (maszynopis), Archiwum WUOZ w Białymstoku, Białystok 2011, s. 5.
- ⁷ Kilka takich zrekonstruowanych kapliczek znajduje się w ogrodzeniu kościelnym.
- ⁸ Por. J. Olczak, *Nowe materiały do dziejów użytkowania szkła na ziemiach polskich*, cz. 3, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Archeologia* 27, z. 333, Toruń 1999, s. 24 n., ryc. 3 – 3.
- ⁹ M. Bis, *Okna w zamku tykocińskim na początku XVIII wieku. Realia a wskazówki budowlane*, w: M. Bis, W. Bis (red.), *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym*, Warszawa 2014, s. 395.
- ¹⁰ I. Mirkowska, *Wybrane kafle z zamku i miasta w Reszlu, woj. olsztyńskie*, w: A. Gruszczyńska, A. Targońska (red.) *Garncarstwo i kafle na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, Rzeszów 1994, s. 253 n., ryc. 6-8, 12.
- ¹¹ Tamże.
- ¹² Tamże.
- ¹³ M. Garas, H. Karwowska, *Pozostałości urządzeń grzewczych*, w: H. Karwowska, A. Andrzejewski (red.), *Założenia rezydencjonalne Sapiehów w Dubnie*, Białystok 2013, ryc. 11.
- ¹⁴ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa 1987, s. 135; Tejże, *O siedemnastowiecznych kaflach i piecach z terenu ziem polskich*, w: M. Dąbrowska, H. Karwowska (red.), *Średniowieczne i nowożytne kafle. Regionalizmy – podobieństwa – różnice*, Białystok 2007, s. 155.
- ¹⁵ A. Andrzejewska, Ł. Reczulski, *Nowożytne kafle z dolnego zamku w Mielniku nad Bugiem*, s. 147.
- ¹⁶ U. Stankiewicz, *XVI-wieczne kafle naczyniowe ze stanowiska 39 w Tykocinie*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Białostockiego” 3 (1997), s. 174 n.; Tejże, *Kafle tykocińskie*, „Podlaskie Zeszyty Archeologiczne”, 1 (2005), s. 180-182, ryc. 5: 1; H. Karwowska, U. Stankiewicz, *Kafle w zbiorach działu archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku*, w: M. Dąbrowska, H. Karwowska (red.), *Średniowieczne i nowożytne kafle. Regionalizmy – podobieństwa – różnice*, Białystok 2014, s. 128, ryc. 40.
- ¹⁷ Por. A. Sikorski, *Odciski tkanin na renesansowym kaflu z Łekna*, „Archaeologia Historica Polona”, 8, Toruń 2000, s. 145 n.
- ¹⁸ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, s. 133-134.
- ¹⁹ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, s. 81, 131, 134 n.; I. Mirkowska, *Wybrane kafle z zamku i miasta w Reszlu, woj. olsztyńskie*, s. 260.
- ²⁰ M. Garas, H. Karwowska, *Pozostałości urządzeń grzewczych*, s. 202.
- ²¹ Tamże, s. 205.
- ²² A. Andrzejewska, Ł. Reczulski, *Nowożytne kafle z dolnego zamku w Mielniku nad Bugiem*, s. 145.
- ²³ H. Karwowska, U. Stankiewicz, *Kafle w zbiorach działu archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku*, s. 190.
- ²⁴ Archiwum WUOZ w Białymstoku, AZP 31-86/139 i 144 KEZA.
- ²⁵ A. Gawroński, *Sumariusz dokumentów kamery wojny i domen w Białymstoku 1796-1807*, Białystok 2006: poz. 599.
- ²⁶ Por. A. Lubelczyk, *Ceramika średniowieczna i nowożytna z Będziemyśla. Z pozostałości dworu obronnego*, w: red. A. Gruszczyńska, A. Targońska, *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych. Materiały z konferencji – Rzeszów, 21-23 IX 1993*, Rzeszów 1994, s. 76, 86, ryc. 16: 1, 2, 4, 22: 2.
- ²⁷ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, il. 182-185.
- ²⁸ Por. M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, s. 65-67, ryc. 11.
- ²⁹ U. Stankiewicz, *XVI-wieczne kafle naczyniowe ze stanowiska 39 w Tykocinie*, s. 174 n.
- ³⁰ H. Karwowska, *Knyszyńska rezydencja króla Zygmunta Augusta – źródła archeologiczne*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 11 (2005), s. 189-205.
- ³¹ I. Mirkowska, *Wybrane kafle z zamku i miasta w Reszlu, woj. olsztyńskie*, s. 251 n., ryc. 1.
- ³² Według podziału M. Dąbrowskiej (pierwsze ćwierćwiecze – do lat 60. XVI w.).
- ³³ M. Dryja, S. Dryja, *Pozostałości pieca grzewczego z pierwszej ćwierci XVI wieku z badań przy ul. Św. Tomasza 34 w Krakowie*, w: M. Bis, W. Bis, (red.), *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym*, Warszawa 2014, s. 109 n., ryc. 6c, g.
- ³⁴ Tamże, s. 112. ryc. 6h.
- ³⁵ Tamże, s. 114. ryc. 6c, f, g.
- ³⁶ Por. M. Dryja, S. Dryja, *Pozostałości pieca grzewczego z pierwszej ćwierci XVI wieku z badań przy ul. Św. Tomasza 34 w Krakowie*, s. 118.

³⁷ Por. M. Dąbrowska, *O metodzie rekonstrukcji pieców z zamku w Bolesławcu*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 36(4), 1988, s. 693, ryc. 7.

³⁸ M. Dąbrowska, *Kilka uwag metodycznych o rekonstrukcji pieców*, w: J. Olczak (red.), *Przeszłość z perspektywy źródeł materialnych i pisanych*, „Archaeologia Historica Polona”, 15 (2), Toruń 2005, s. 348.

³⁹ Tamże, s. 314 n.

⁴⁰ Por. M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, s. 152; M. Dryja, S. Dryja, *Pozostałości pieca grzewczego z pierwszej ćwierci XVI wieku z badań przy ul. Św. Tomasza 34 w Krakowie*, s. 120.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH DURING THE REVITALISATION OF THE RECTORY PARK IN KORYCIN (THE VOIVODESHIP OF PODLASIE)

Archaeological investigations carried out in 2013 in Korycin (county of Sokółów Podlaski) were associated with the realisation of a plan intent on reclaiming the rectory park, listed in the register of Historical Monuments. The history of Korycin goes back to the sixteenth century when the settlement of Kumiała-Dąbrówka was established at the edge of the Kuźnicka Forest. The first church in Korycin was built in ca. 1571. According to local legends the hillock intended for the church was originally the site of a pre-Christian cult. The name of the locality was changed to Korycin prior to 1633 and was supposed to be associated with the discovery of a miraculous image of the Holy Virgin Mary next to a trough (*koryto*), which probably served the source of water within the range of the park. Today, the spring, which could have been worshipped already in pagan times, is regarded as holy. The terrain of the archaeological research is situated along the eastern border of the locality. The sacral complex erected here consisted of a church, a rectory park, rectory buildings, and a cemetery functioning next to the church during the first years of the existence of the parish. The park is overgrown with old trees creating a legible configuration of procession avenues. In several spots fragments of the Stations the Cross shrines are located next to the avenues in the form of stone foundations.

The conducted archaeological studies amassed scarce pottery discovered on the site of the former market place to the north of the cemetery adjoining the church. Three rectangular stone sepulchres about 100-150 x 200 cm. large were found along the edge of the non-extant seventeenth-century cemetery, outside the church fence. They were made of natural and hewn stone not bound with lime mortar. The stones, with a circumference up to 50 cm., were covered with flat surfaces facing the interior of the crypts and secured with smaller cobblestones.

The most interesting discoveries were made between the rectory to the east and the church fence to the west, and included fragments of vessel tiles with square openings, relics of rectangular plate tiles, and glazed tiles. Further findings include a copper *boratynka* (shilling) from the reign of Jan Kazimierz, fragments of a pewter frame from a stained glass window, and particles of bricks and roof tiles. The tiles include green glazed items with a plant ornament examples with a white background and navy blue bas-reliefs (with seventeenth-century analogies) as well as biscuit tiles with rectangular plates and cylindrical chambers, decorated with a continuous ornament, i.e. a composition typical for the end of the sixteenth century.